

УДК 656.6:65.063

Д. О. Пильнов,
к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту, Київська державна академія водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

СУДНОВІ ЗАПАСИ: ВИЗНАЧЕННЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ І КОНТРОЛЬ

D. Pylnov,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor of the Accounting
and Auditing Department in Kyiv State Maritime Academy after Hetman Petro Konashevich-Sahaydachnyi

SHIP STORES: DEFINITION, CLASSIFICATION AND CONTROL

У статті досліджено дефініції понять, пов'язаних з терміном "запаси", проаналізовано їхнє нормативне регулювання в Україні. Визначено поняття "суднові запаси" та запропоновано їхню класифікацію. Виділено місце запасів у складі активів підприємств водного транспорту. Оцінено показники використання запасів та обгрунтовано доцільність впровадження заходів щодо посилення контролю за використанням суднових запасів на основі бюджетування з використанням центрів фінансової відповідальності. Досліджено існуючі підходи та виділено напрями здійснення контролю суднових запасів.

The article examines definitions of the concepts related to the term "stores" and analyzes their regulation in Ukraine. The concept "ship stores" is defined and their classification is proposed. The author places the value on stores while a part of assets of water transport enterprises. The stores utilization rate is evaluated. The author demonstrates reasonability of implementing the measures of increase in control of the ship stores utilization based on the budgeting with the use of financial responsibility centers. The article deals with approaches and areas of ship stores control.

Ключові слова: суднові запаси, класифікація суднових запасів, контроль запасів на суднах, менеджментські групи суден, бюджетування.

Key words: ship stores, classification of ship stores, ship stores control, management groups of stores, budgeting.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Функціонування підприємств водного транспорту безпосередньо пов'язане з кругообігом різних видів запасів у процесі надання послуг з перевезення вантажів, пасажирів та організації портового господарства. Управління і контроль запасів на підприємствах водного транспорту ускладнюється тим, що їхній рух необхідно відображати не тільки у судноплавних компаніях, пароплавствах та портах, а й безпосередньо на суднах. Враховуючи цю особливість галузі, підприємствам водного транспорту необхідно значну увагу приділяти контролю за судновими запасами.

У цілому, невід'ємною частиною заходів щодо покращення стану і розвитку водного транспорту в Україні є підвищення ефективності управління підприємствами галузі та контролю за раціональним використанням їх майна [3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ПО ПРОБЛЕМІ

Вирішенню проблем управління підприємствами водного транспорту присвячували свої праці Боняр С.М., Вінников В.В., Жихарева В.В., Кібік О.М., Підлісний П.І. та інші. Значний внесок у дослідження організації та методики контролю запасів зробили такі вчені, як: Аренс Є.А., Баришніков М.П., Бодюк А.В., Будник О.Д., Кулаковська Л.П., Лоббек Дж., Петрик О.А., Піча Ю.В., Ришар Ж., Робертсон Дж., та інші.

Аналіз результатів досліджень вітчизняних і зарубіжних учених свідчить, що теоретичні й практичні розробки з контролю та оцінки запасів відображають ґрунтовне розуміння проблем, пов'язаних із трансформацією вітчизняної системи управління запасами. Проте низка питань щодо нормування, оцінки та контролю суднових запасів на підприємствах водного транспорту й досі залишаються невирішеними. У науковій літературі відсутнє обґрунтування теоретико-методологічних

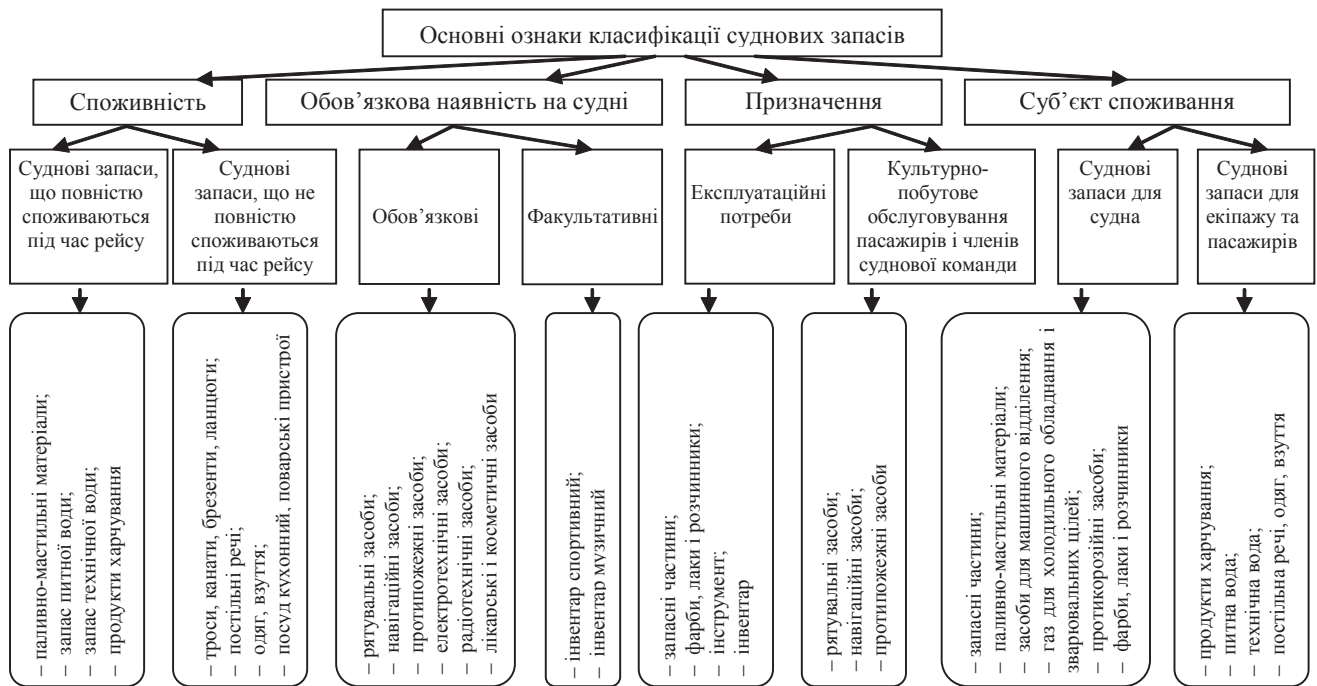

Рис. 1. Запропонована класифікація суднових запасів

підходів щодо здійснення ефективного контролю за забезпеченням, збереженням та використання запасів на судах.

Актуальність наведених вище питань зумовили вибір теми та основні напрями дослідження, результати якого мають практичне значення для підприємств водного транспорту.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Визначення місця контролю в системі управління запасами на судах водного транспорту.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Дослідження питань організації виробничо-господарської діяльності підприємствами різних форм власності та галузей економіки показало, що запаси займають особливе місце у складі майна та домінуючі позиції у структурі витрат підприємств і тому є найбільш значною частиною оборотних активів підприємств.

Термін "запаси" об'єднує основні складові оборотних матеріальних активів [8]. Використання цього терміну викликає певні протиріччя, які пов'язані з його тлумаченням в економічній літературі. Більшість авторів під терміном "запаси" розуміють резерв матеріальних ресурсів, які не використовуються в поточній діяльності підприємства і призначені для забезпечення безперервності процесу виробництва, зберігання на випадок необхідності. Тобто поняття "запаси" є досить специфічним.

З розвитком логістики в Україні до запасів стали приділяти підвищену увагу. Фахівці з логістики розглядають запаси як складову логістичного ланцюга на всіх етапах відтворення. Управління запасами на кожній ланці цього ланцюга має певні особливості, бо запаси мають різне призначення, фізико-хімічні властивості, форму та вартість, що впливає і на визначення поняття "запаси".

Аналіз існуючих логістичних підходів щодо запасів підтвердив, що в літературі відсутнє єдине розуміння їх сутності та узагальнююче визначення.

Відображення руху запасів регламентується законодавством України. Джерелами нормативно-законодавчої інформації є ті, що підтверджують законність (або незаконність) тих або інших операцій. Визначення запасів, порядок їх оцінки, визнання і відображення у звітності регламентується П(С)БО 9 "Запаси".

Відповідно до П(С)БО 9 [10], запаси — це активи, які: утримуються для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством.

Результати проведеного дослідження показали, що в економічній літературі приділено достатню увагу аналізу поняття "запаси", їх утворенню, руху та використанню. Однак недостатньо розглянута специфіка формування та використання запасів у різних галузях економіки, зокрема у транспортній галузі, де споживання запасів здійснюється не в процесі виробництва продукції, а шляхом надання послуг з перевезення вантажів та пасажирів.

В існуючій сучасній економічній літературі практично не висвітлені питання формування та використання запасів на підприємствах водного транспорту, відсутнє виділення окремої важливої та специфічної категорії запасів — запаси на судах водного транспорту.

Дослідження особливостей функціонування водно-транспортної галузі доводить значимість запасів у процесі надання послуг. Кожне судно, яке планує вийти в рейс, має бути у судноплавному (морехідному) стані. І.Г. Леонтьев та О.О. Балобанов зазначають [12], що поняття "судно у морехідному стані" включає, крім багатьох важливих складових і належне забезпечення суд-

на усім необхідним, включаючи штормові запаси (паливно-мастильні матеріали, рятувальне майно, відко-риговані навігаційні посібники та ба-гато чого іншого).

Відображення запасів на підпри-ємствах водного транспорту усклад-нюється тим, що їх управління, аналіз і контроль необхідно здійснювати не тільки на підприємствах водного транспорту, але й безпосередньо на судах [7]. Дослідження показують, що не існує чіткого визначення для запасів, які знаходяться на судні під час рейсу. Саме тому доцільно надати визначення поняттю — "суднові запаси".

За рекомендованим визначенням, суднові запаси — це оборотні матеріальні активи підприємств водного транспорту, які знаходяться на судні та використовують-ся виключно судном, екіпажем та пасажирами.

Основним призначенням "суднових запасів" є:

- задоволення експлуатаційних потреб;
- культурно-побутове обслуговування пасажирів, членів суднової команди;
- забезпечення ефективної і безперервної роботи судна;
- підтримка технічного стану судна.

Введення нового поняття потребує його деталізації та поділу на функціональні складові.

Існує значна кількість видів запасів на судах. Для правильної організації управління та контролю судно-вих запасів важливе значення має їх науково обгрунто-вана класифікація.

Нами розроблено класифікацію, яка найбільш по-вно деталізує поняття "суднові запаси".

Виходячи з даної класифікації суднові запаси мож-на розподілити за певними ознаками. А саме: спожив-ністю, обов'язковою наявністю на судні, призначенням та суб'єктом споживання [8].

У схематичному вигляді запропонована класифіка-ція представлена на рисунку 1.

Дана класифікація дає більш повну уяву про суд-нові запаси, про їх призначення, дає змогу поділити запаси на ті, які використовуються у портах, пароплав-ствах, судноплавних компаніях та безпосередньо на судах.

Отже, наведене визначення поняття "суднові запаси" дозволяє більш широко розглядати процес форму-вання, руху та вибуття запасів на судах. Запроваджен-ня класифікації суднових запасів допомагає системати-зувати та конкретизувати основні ознаки, за якими про-водився розподіл суднових запасів з метою підвищен-ня ефективності їх управління і контролю.

Важливою умовою розвитку підприємства й інтен-сифікації виробництва продукції та надання послуг є стабільне забезпечення запасами та ефективне їх вико-ристання. Це зумовлено тим, що вартість запасів стано-вить значну питому вагу у складі прямих витрат, відпо-відно, економне та раціональне використання сирови-ни, матеріалів, напівфабрикатів чи комплектуючих ви-робів сприяє поліпшенню фінансового стану підприєм-ства.

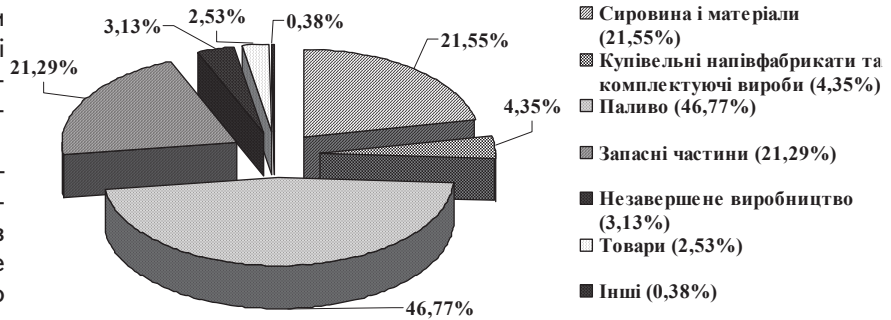

Рис. 2. Структура запасів підприємств водного транспорту

Специфічні особливості діяльності підприємств вод-ного транспорту накладають значний відбиток на формування структури майна. Результати аналізу показу-ють, що в структурі майна підприємств водного транс-порту переважають необоротні активи (їх питома вага складає 75—80 %), що є характерним для фондоємної галузі. Частка довгострокових інвестицій у складі нео-оборотних активів перевищує 40 %, що вказує на інвести-ційну привабливість воднотранспортної галузі. Запаси займають 20—25 % у складі оборотних активів підприємств водного транспорту і 80-90 % у складі вит-рат воднотранспортних послуг, що підтверджує важ-ливість вказаної групи майна. Аналіз надходження зап-асів та їхнє використання є основним сегментом ана-літичної роботи підприємства, яка забезпечує визначен-ня і контроль точності та об'єктивності основних показ-ників діяльності підприємства — обсягу реалізації і фінансових результатів діяльності [4—6].

Оцінка структури запасів показала, що найбільшу питому вагу (майже 50 %) у складі запасів підприємств водного транспорту займають паливно-мастильні мате-ріали, частка матеріалів та запасних частин становить відповідно 21,55 % та 21,29 % (рис. 2). Вказані групи запасів потребують посиленої уваги і контролю.

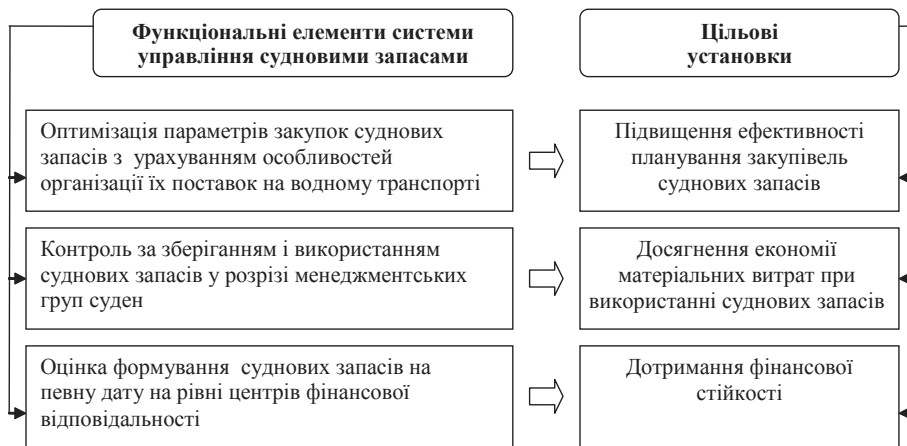
На підприємствах водного транспорту важливим чинником для розвитку надання послуг є стабільне за-безпечення судна запасами та їх ефективне використан-ня. Враховуючи те, що витрати сировини, матеріалів, палива, запасних частин, малоцінних та швидкозношу-ваних предметів займають 80—90 % серед всіх витрат на надану послугу, то головною метою ефективного уп-равління і контролю є визначення забезпеченості суд-на різними видами запасів та пошук резервів раціональ-ного їх використання [11].

Важливим фактором забезпеченості судна запаса-ми є правильність розрахунку потреби в них. Плануван-ня потреб у запасах здійснюється на основі існуючих методів, залежно від специфіки технологічних процесів виробництва продукції або надання послуг, призначен-ня запасів та інших особливостей.

Контроль запасів на підприємствах водного транс-порту має особливе значення, бо запаси переміщують-ся на різних транспортних одиницях (судах), що ус-кладнює процес контролю їх формування та раціональ-ності використання.

При організації контролю використання запасів за-стосовують різні методи [2]:

- 1) метод попереднього контролю;
- 2) метод документального контролю відхилень;

Рис. 3. Функціональні елементи системи управління судновими запасами для здійснення ефективного контролю за їх рухом

- 3) метод розрахунку;
- 4) інвентарний метод;
- 5) балансовий метод.

У сучасних умовах господарювання одним з пріоритетних напрямів контролю за діяльністю підприємств водного транспорту, у тому числі і за збереженням та раціональним використанням запасів, є впровадження внутрішнього контролю [1].

Раціональне використання ресурсів судноплавних компаній, зберігання цілісності транспортного процесу і підвищення його ефективності більшою мірою залежить від впровадження нових методів управління і контролю, які забезпечують адаптацію структури управління до змінних умов діяльності, стратегічним і тактичним завданням судноплавної компанії.

На основі оцінки існуючої концепції управління запасами та порядку здійснення контролю за використанням запасів на підприємствах водного транспорту зроблений висновок щодо доцільності впровадження системи управління і контролю суднових запасів, з урахуванням особливості функціонування водотранспортної галузі та специфіки управління запасами на суднах.

Доцільно сформулювати систему управління судновими запасами як складову частину загальної системи управління запасами підприємств водного транспорту з таких функціональних елементів [9].

1. Оптимізація параметрів закупки суднових запасів з урахуванням особливостей організації поставок суднових запасів на водному транспорті з метою підвищення ефективності планування їх закупівель.
2. Контроль за зберіганням і використанням суднових запасів в розрізі центрів фінансової відповідальності — менеджментських груп суден — з метою досягнення економії матеріальних витрат.
3. Оцінка формування суднових запасів на певну дату на рівні центрів фінансової відповідальності з метою дотримання фінансової стійкості підприємств водного транспорту в цілому та центрів фінансової відповідальності зокрема.

Функціональні елементи запропонованої системи управління і контролю судновими запасами наведені на рисунку 3.

Використання запропонованої системи управління і контролю суднових запасів дозволить використовувати

так звану адаптивну концепцію управління запасами [9], що поєднує планові методи визначення параметрів замовлень запасів та реактивні методи управління судновими запасами за центрами фінансової відповідальності судноплавних компаній, що мають можливість впливати на ефективність використання запасів на суднах водного транспорту — менеджментськими групами суден.

За результатами дослідження існуючого порядку здійснення контролю за використанням суднових запасів зроблено висновок щодо доцільності впровадження системи управління і контролю запасів на суднах на основі бюджетування в розрізі менеджментських груп, що дозволить здійснювати ефективний контроль за рухом запасів на суднах на всіх етапах кругообігу, а саме здійснювати якісний контроль:

- на етапі закупівлі запасів;
- у процесі зберігання запасів на суднах;
- під час використання суднових запасів.

Отже, ефективність системи управління судновими запасами підприємств водного транспорту залежить від побудови системи контролю за використанням суднових запасів. Вважаємо, що вказана система контролю повинна включати такі елементи: обґрунтування критеріальних показників оцінки використання суднових запасів; визначення відповідальності учасників процесу бюджетування за виконання планових бюджетних показників; використання мотиваційно-стимулюючих інструментів контролю використання запасів на суднах.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Обґрунтовано, що невід'ємною частиною заходів щодо підвищення ефективності функціонування та розвитку підприємств водного транспорту є удосконалення управління та контролю за раціональним використанням їх майна. При цьому специфічною особливістю управління запасами підприємств водного транспорту є необхідність здійснення управлінських заходів щодо ефективного планування, організації поставок та контролю використання запасів не лише на складах, а й на суднах.

Доведено необхідність виділення суднових запасів як окремого виду запасів на підприємствах водного транспорту та надання цьому поняттю самостійного наукового

визначення. Термін "суднові запаси" запропоновано трактувати як оборотні матеріальні активи підприємств водного транспорту, які знаходяться на судні та використовуються виключно судном, екіпажем та пасажирями.

Вдосконалено класифікацію судових запасів за рахунок виділення таких ознак: споживність, обов'язкова наявність, призначення та суб'єкт споживання. Дана класифікація дозволить більш комплексно ідентифікувати суднові запаси, що сприятиме підвищенню ефективності їх управління і контролю.

Визначено, що на підприємствах водного транспорту важливим фактором удосконалення надання послуг є стабільна забезпеченість судна запасами та їхнє ефективне використання, враховуючи, що різні групи запасів сукупно займають значну частку у складі загальних витрат воднотранспортних послуг. Важливим чинником забезпеченості судна запасами є правильність розрахунку потреби в них.

Узагальнення результатів дослідження існуючих схем управління і контролю судових запасів показали, що важливою умовою методології відображення запасів на підприємствах водного транспорту є запровадження ефективного внутрішнього контролю запасів на суднах з визначенням напрямів його здійснення та розробкою системи контролюючих заходів на рівнях постачання, зберігання і використання судових запасів.

Література:

- Белик В. Д. Совершенствование методики проведения внутреннего контроля за использованием автотранспорта / В.Д. Белик // Вісник Житомирського державного технологічного університету. — 2006. — № 3 (37). — С. 13—19 (Серія "Економічні науки").
- Дудник Н.В. Класифікація внутрішнього економічного контролю / Н. В. Дудник // Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету // Наука й економіка. — Випуск 1 (13). — 2009. — С. 97—100.
- Жихарєва В.В., Котлубай А.М., Кибик О.Н., и др. Экономика морского транспорта: учебник / Под ред. В.В. Жихаревой. — Харьков: "Бурункнига", 2012 — 480 с.
- Морський і річковий транспорт України. Інформаційно-довідковий сайт "Україна" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://proukraine.net.ua/transport/water_transport/water_transport.htm
- Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Офіційний сайт Міністерства фінансів України: основні макроекономічні показники України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.minfin.gov.ua/file/link/344083/file/Presentation-Ukrainian.ppt
- Пашковська Л.І. Адміністративно-правове регулювання діяльності судових постачальників: дисертація кандидата юридичних наук: 12.00.07 / Л.І. Пашковська. — Одеса, 2008.
- Пильнов Д.О. Класифікація судових запасів як елемент логістичного управління та контролю / Д.О. Пильнов // Проблеми системного підходу в економіці: зб. наук. пр. — К.: НАУ, 2013. — Вип. 45. — С. 84—89.
- Пильнов Д.О. Планування, оцінка і контроль як складові системи управління судовими запасами на підприємствах водного транспорту / Д.О. Пильнов // Інвестиції: практика та досвід: наук.-практ. журн. — К., 2014. — Вип. 21. — С. 56—62.
- П(С)БО 9 "Запаси" затверджений наказом Міністерства фінансів № 246 від 20.10.1999 р.
- Статистична інформація. Вантажні та пасажирські перевезення. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Хайминова Ю.В. Управління формуванням фінансових результатів судноплавних компаній на основі довгострокових фрахтових контактів: дисертація кандидата економічних наук: 08.00.04 / Ю.В. Хайминова. — Одеса: ОНМУ, 2008. — 253 с.

References:

- Bielik, V.D. (2006), "Improvement of the internal control methods with the use of motor transport", *Ekonomichni nauky*, vol. 3 (37), pp. 13—19.
  - Dudnyk, N.V. (2009), "Internal economic control classification", *Nauka i Ekonomika*, vol. 1 (13), pp. 97—100.
  - Zhyharieva, V.V. Kotlubaj, A.M. and Kybyk, O.N. (2012), *Ekonomika morskogo transporta* [Marine transport economics], Burunkniga, Kharkiv, Ukraine.
  - The information and reference site "Ukraine" (2015), "Marine and inland water transport", available at: http://proukraine.net.ua/transport/water_transport/water_transport.htm (Accessed 15 September 2015).
  - State Statistics Committee of Ukraine (2015), *Statistical information*, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 September 2015).
  - The official site of Ministry of Finance of Ukraine, "Main macroeconomic indicators of Ukraine", available at: www.minfin.gov.ua/file/link/344083/file/Presentation-Ukrainian.ppt (Accessed 15 September 2015).
  - Pashkovs'ka, L.I. (2008), "Administrative regulation of ship suppliers activity", Abstract of Ph.D. dissertation, Odesa, Ukraine.
  - Pylnov, D.O. (2013), "Classification of ship stores as an element of logistic management and control", *Problemy systemnogo pidhodu v ekonomitsi*, vol.1 (45), pp. 84—89.
  - Pylnov, D.O. (2014), "Planning, estimation and control as components of ship stores management system at the water transport enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 1 (21), pp. 56—62.
  - Ministry of Finance of Ukraine (1999), Order "Statement of Standard Accounting Practice 9 "Stores", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99> (Accessed 15 September 2015).
  - The official site of State Statistics Service of Ukraine, "Freight and passenger transportation", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 15 September 2015).
  - Haimynova, Iu.V. (2008), "Management of forming financial results of shipping companies based on long-term charter", Abstract of Ph.D. dissertation, Odesa, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 08.10.2015 р.*